

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 8 - Sayı 1

Sorumlu Yazar: Doç. Dr. Tahir AŞİROV, Türkmenistan İlimler Akademisi Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü,
tahirashirov@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9684-0834.

Atıf: Aşirov, T. (2024). Rusya İmparatorluğu Döneminde Mahtumkulu Çalışmaları: N. P. Ostroumov Örneği, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, 8 (1), s. 65-70.

Gönderim ve Kabul Tarihi: 7 Haziran 2024 / 24 Haziran 2024

Araştırma Makalesi

ISSN: 2587-1331

DOI: 10.55774/mikad.1497517

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mikad>

RUSYA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE MAHTUMKULU ÇALIŞMALARI: N. P. OSTROUMOV ÖRNEĞİ (Mahtumkulu Firakî'nin 300. Yılı Anısına)

Öz

1724-1807 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Mahtumkulu Firakî, Türkmen halkının büyük şairi, düşünür ve mutasavvıftır. Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmen millî şairi Mahtumkulu ile ilgili yayınlar yapılmıştır. Bu dönemde Mahtumkulu üzerine kapsamlı ve değerli çalışma yapanlardan biri de 1846-1930 yılları arasında yaşamış olan Nikolay Petroviç Ostroumov'dur. Türkmen edebiyatına önemli katkı sağlayan Ostroumov'un büyük Türkmen şairi Mahtumkulu'nun şiirlerini, 1907 yılında Taşkent'te "Türkistan Vilâyetiniñ Gazetesi" adlı gazetede, "Mahtum-kuli: Turkmenskaya poeta" başlığıyla yayımlamıştır. Aynı yıl yazar, "Mahtum-kuli" adıyla ayrı bir eser olarak neşretmiştir. Ostroumov'un yayımladığı eser, Mahtumkulu'nun şiirlerinin belirlenmesi ve tespiti açısından değerli bir çalışmadır. Özellikle bu eser, kendinden sonraki araştırmacılara da kaynaklık ettiği görülebilir. Ayrıca bu çalışmalar Mahtumkulu'nun Türkmen halkının büyük şairi olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Edebiyatı, Mahtumkulu, Ostroumov, Şiir.

ON THE MAHTUMKULI IN THE RUSSIAN EMPIRE PERIOD: EXAMPLE OF A. N. OSTROUMOV

Abstract

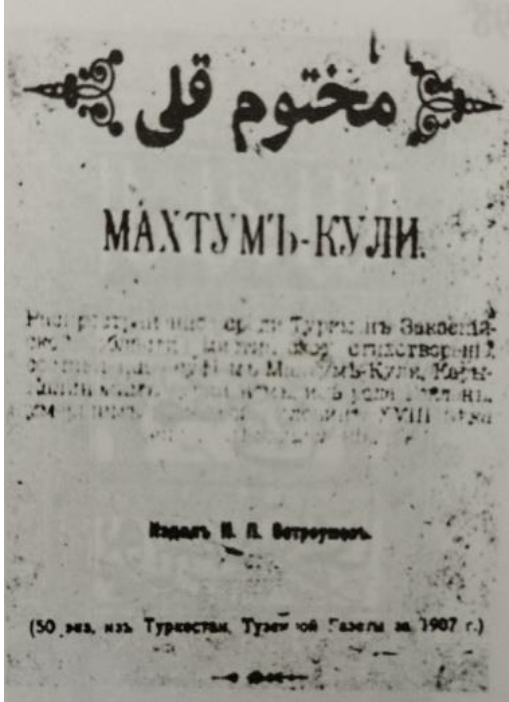
Mahtumkuli Fragi, who is accepted to have lived between 1724-1807, is the great poet, thinker and mystic of the Turkmen people. During the Russian Empire, publications were made about the Turkmen national poet Mahtumkuli. One of those who made a comprehensive and valuable study on Mahtumkuli during this period was Nikolay Petrovich Ostroumov, who lived between 1846 and 1930. Ostroumov, who made a significant contribution to Turkmen literature, published the poems of the great Turkmen poet Mahtumkuli in the newspaper "Türkistan Vilâyetiniñ Gazetesi" in Tashkent in 1907, with the title "Mahtum-kuli: Turkmenskaya poeta". In the same year, the author published it as a separate work under the name "Mahtum-kuli". The work

published by Ostroumov is a valuable work in terms of identifying Mahtumkuli's poems. This work, in particular, can be seen as a source for later researchers. In addition, these works reveal once again that Mahtumkuli is the great poet of the Turkmen people.

Keywords: Turkmen Literature, Mahtumkuli, Ostroumov, Poetry.

GİRİŞ

1724-1807 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Mahtumkulu Firakî, Türkmen halkının büyük şairi, düşünür ve mutasavvıftır. “Vaaz-i Azat” başta olmak üzere birçok değerli ve kaynak eserleri kaleme alan Devletmâmmet Azadî'nin (1700-1760) oğlu Mahtumkulu'nun hayatı ve şiirleri ile ilgili erken bir zamanda ilim adamları tarafından öğrenilmeye ve şiirleri farklı yayınlarda yayımlanmaya başlanmıştır. Mahtumkulu'nun hayatı ve düşüncesini açıklamada, onun şiirlerinin ortaya çıkarılması ve tespiti edilmesi son derece önemlidir. Yazmalar ile birlikte neşirler de onun şiirleri açısından ayrı bir değere sahiptir. Dolayısıyla şairin şiirlerinin böyle bir perspektifle değerlendirilmesi gerekmektedir. Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmen millî şairi Mahtumkulu Firakî ile ilgili yayınlar yapılmış ve onun şiirleri Arap alfabesindeki aslıyla

birlikte Rusça tercüme edilerek yayımlanmaya ve incelenmeye başlanmıştır. Bunlardan İvan Fyodoroviç Blaramberg (1800-1878), İlya Nikolayeviç Berezin (1818-1896), Fedor Abramoviç Bakulin (1846-1879), İvan Aleksandroviç Belyayev (1882-1920), Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç (1880-1938) isimlerini zikretmek mümkündür. Bu dönemde Mahtumkulu'nun şiirlerini içeren eseri Türkistan'da yayımlayanlardan biri de 1846-1930 yılları arasında yaşamış olan Nikolay Petroviç Ostroumov'dur (Aşırov, 2024a; Aşırov, 2024b: 92-99).

1. Ostroumov'un Mahtumkulu Çalışmaları

Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmenlerin tarihi ve kültürel hayatıyla ilgili gerçekleştirilen araştırmalar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yayınlar birçok açıdan son derece önemlidir. Nitekim 1872-1977 yılları arasında Kazan Ruhanî Akademisi'nde “Müslümanlara Karşı Misyonerli” çalışan Ostroumov, İslam tarihi ve medeniyeti üzerine birçok eser kaleme almıştır. 1877 yılında Taşkent şehrine gelen misyoner Ostroumov, orada farklı görevlerde İslam araştırmalarına devam etmiştir (Fayzrahmanov, 2008: 146-150). Bu dönemde Rus müsteşriklerinden olan Ostroumov'un Türk dünyasının dil ve edebiyat sahalarının âbide şahsiyetlerinden (Sağlam-Kürenov, 2024: XI) Türkmen şairi Mahtumkulu'nun şiirlerini ihtiva eden yazmalarını elde ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Taşkent'te Mahtumkulu'nun şiirleri içeren yazmaların yirmiye yakın bulunduğunu görmek mümkündür. Şaire ait “Divanı Mahtumkulu”, “Gazaliyatı Mahtumkulu”, “Mesneviyatı Mahtumkulu”, “Eşarı Mahtumkulu” adları ile meşhur yazmalarında olduğu görülebilir. Ayrıca şairin şiirlerinden oluşan bu yazmaların XIX. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu söylenebilir (Meredov, 1960: 198-200).

1883'ten 1917'ye kadar Taşkent'te “Türkistan Vilâyetiniñ Gazetesi” (Turkestantskaya Tuzemnaya Gazeta) adıyla yayımlanan süreli yayının müdürlüğünü yapan Ostroumov, söz

konusu gazetede Türkmen şairi Mahtumkulu'nun şiirlerini bir dizi olarak yayımlamıştır. Yazar 1907 yılında “Türkistan Vilâyetiniñ Gazetesi” adlı süreli yayında “Mahtumkuli: Turkmenskaya Poeta” (Mahtumkulu: Türkmen Şiiri) başlığıyla seri olarak yayımlamıştır. Ostroumov'un hazırladığı Mahtumkulu'nun şiirleri, söz konusu gazetenin № 15, 16, 23, 24, 26, 28, 29, 31, 32, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 46, 47. sayılarında yer verilmiştir (Ostroumov 1907a).

Ostroumov'un “Mahtumkulu: Türkmen Şiiri” adlı dizi halinde yayımladığı şiirlerin önüne Mahtumkulu'nun meşhur bir şair ve Türkmenistan'ın Garrıgala ilçesinden olduğunu ifade eden kısa bir yazı eklemiştir: “Uşbu tubanda basıladurgan Mahtumkulınıñ olanını musannıfı mezkûr Mahtumkuli bolup oşol olanga öz namını goyupdır. Ve mezkûr Mahtumkuli özi Gırgalalı (Garrıgalalı) gızagı (gerkez) taypasından bolup anıñ vepat kılğanıga bir yüz otuz yıl boldı diyip aytadurlar bul gazetni okuydurgan adamlar içide gızak (gerkez) ve Türkmen taypası bar bolgan sebepten biz mezkûr Mahtumkuli olanını öz ıbaratıça bölek bölek kılıp gazetge basduramız” (Ostroumov 1907a).

Aynı şekilde misyoner ve şarkiyatçı Ostroumov Mahtumkulu'nun şiirlerini, aynı yılda yüz yirmi sekiz sayfadan ibaret olan eseri “Mahtumkuli” adıyla yayımlamıştır (Ostroumov 1907a). Ostroumov'un yayımladığı söz konusu eser, Özbekistan İlimler Akademisi Doğu Araştırmalar Enstitüsü yazmalar bölümünde bulunduğu anlaşılmaktadır (Meredov, 1960: 198-200). Ayrıca Ostroumov'un bu yayını, İstanbul Üniversitesi'nin Türkiyat Enstitüsü'nün kütüphanesine kadar ulaşmış olduğu görülebilir (Aşirov, 2016: 661-673). Türkmen alimi Almaz Yazberdiyev (1939-2023) 2021 yılında Aşkabat'ta “Gündogar Metbeçiliginiñ ve Köne Türkmen Basma Kitaplarınıñ Tarihi” (Doğu Matbaacılığının ve Eski Türkmen Neşir Kitaplarının Tarihi) adıyla yayımladığı eserde, Ostroumov'un 1907 yılında neşrettiği Mahtumkulu'nun şiir kitabını göremediğini ifade etmektedir (Yazberdiyev, 2021: 258).

Ostroumov'un söz konusu neşrediliği tarihi açısından son derece önemli olan yayımlarından biri olduğu görülmektedir. Nitekim şarkiyatçı Samoyloviç 1909 yılında “Zapiski Vostochnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologičeskogo Obtşestva” (Rus Arkeoloji Cemiyeti Doğu Bölümü Yazıları) dergisinde “Ukazatel k Pesnyam Mahtum-kuli” (Mahtumkulu'nun Şiirlerinin Göstergesi) başlığıyla yayımlamaya başladığı çalışmalarında, misyoner Ostroumov'un Mahtumkulu'nun seksen bir şiirini yayımladığını dile getirmekte ve şiir göstergesinde onun yayımladığı şiirlere de yer vermektedir (Aşirov, 2024b: 92-99). Aynı şekilde 1913 yılında “Divani Mahtumkulu” adıyla kapsamlı yazı kaleme alan Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970) tarafından Ostroumov'un Mahtumkulu'nun şiirlerinin neşrinden bahsetmektedir: “1907 senesi Taşkent'te, Ostroumov tarafından “Türkistan Vilayetiniñ Gazeti” gazetesinde tefrika (parça parça) suretinde, sonra 128 sahifelik (sayfalık) bir risale suretinde 50 tane olarak neşir olunmuştur” (Aşirov 2016, 671).

Türkmen düşüncesini halk dilinde şiirsel bir şekilde ortaya koyan Mahtumkulu ile ilgili 1940 yılında “Türkmenistan” gazetesinde, “Magtımgulu ve Oña Bolan Garayışlar” (Mahtumkulu ve Onunla İlgili Görüşler) adıyla şair üzerine çalışmaları değerlendiren önemli bir yazı kaleme alan Türkmen yazarı Berdi Kerbabayev, Ostroumov'un Mahtumkulu neşri ile ilgili görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: “Ostroumov 1907 yılında Taşkent'te çıkan “Türkistan (Vilayetiniñ Gazeti)” gazetesinde Mahtumkulu'nun ayrı ayrı şiirlerini neşredip, en sonunda 128 sayfadan ibaret olan 50 nüshalı bir kitapça yayımlamıştır. Ostroumov da Vambery'den talim alıp, ondaki olan hataların çoğunu tekrarlamakta ve Mahtumkulu'ya Vambery'nin etkisinde değerlendirmektedir”. Kerbabayev'in Ostroumov neşri ile ilgili değerlendirmesindeki ifadeler, Togan tarafından 1926 yılında “Mahtumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume” adıyla Şeyh Muhsin Fânî'nin eserine yazdığı eleştiride geçen ifadelerin Türkmencesi şeklinde olduğu da görülebilmektedir: “1907 senesi Taşkent'te, Ostroumov tarafından “Türkistan Vilayetiniñ Gazeti” gazetesinde tefrika suretinde, sonra 128 sahifelik bir risale suretinde 50 dane olarak neşir olunmuştur”. Ayrıca Ostroumov'un kitabının kapağında elli adet basıldığı yer

almaktadır. Kerbabayev, Ostroumov'un değerlendirmesine sadece Mahtumkulu'nun Őiirinden iki satırını getirerek cevap vermektedir: (AŞirov, 2024a: 151):

Ümsüm otur, halk içinde söyleme,

Sözlär bolsañ söz astına yet yağşı!

Aynı şekilde Ostroumov'un bu yayımından sonra Mahtumkulu'nun Şiirleri Taşkent'te birçok defa kitap olarak yayımlanmıştır. Nitekim Mahtumkulu'nun Şiirlerinin 1910 ve 1914 yıllarında Buhara'da "Divani Hazreti Mahtumkulu" adıyla yayımlandığını görmek mümkündür (1910). 1911 yılında Taşkent'te "Otuz iki tohum kıssası ve Mahtumkulu" adlı Arifcanov matbaasında yayımlanan eseri, Mahtumkulu'nun Şiirlerini ihtiva eden bir eserdir. Bu eserin yayımlanmasında Marılı Mirzahıt Mirsıddıkoğlu'nun katkılarının olduğunu görmek mümkündür (AŞirov-Durdygylyjow 2018, 1047-1053). Bununla birlikte 1914 yılında "Divani Hazreti Mahtumkulu" adıyla yayımlanan eseri, Gurbanberdi Gürgenli'nin hazırladığı görülebilir (1914). Ayrıca Taşkent'te yayımlanan süreli yayınlarda Türkmen Şairi Mahtumkulu ve onun Şiirleri hakkında yazılar görmek mümkündür. Nitekim 1915 yılında AŞkabat'ta yayımlanan "Grammatika Turkmenskogo Yazıka" (Türkmen Dilinin Dilbilgisi) adlı eserin yazarı (AŞirov 2020, 114-121) İvan Aleksandroviç Belyayev (1882-1920) tarafından 4 Temmuz 1904 senesinde "Turkestan Vedomosti" adlı süreli yayının yetmiş üçüncü sayısında "İnteresnaya Rukopis" (İlginç Bir Yazma) başlıklı bir yazı yayımlanmıştır (Belyayev 1904). Belyayev'in bu yazısı daha sonra 1960 yılında yayımlanan "Magtımğulu (Őahirıñ Ömrüne ve Döredijiligine DeęiŐli Makalalar Yığındısı)" adıyla yayımlanan eserde, "Gızıklı Golyazma" adıyla yer almaktadır (AŞirov, 2024a: 151-152). Bu dönemde Mahtumkulu'nun Şiirlerini ihtiva eden yazmaların ve yayınlara ayrı ve önemli bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar, Mahtumkulu'nun Türkmen hayatının bütün yönlerini kapsayan Şiirlerinin ortaya çıkarılması, tespiti ve varyantları açısından ayrı bir değerdir. Nitekim Mahtumkulu'nun Taşkent yazmalarının çoğunun kültür ve eğitim merkezi olan Harezm'de bulunduğundan dolayı Harezm lehçesinin özelliklerini görmek mümkündür (Meredov, 1960: 199).

2. Ostroumov'un Mahtumkulu'nun Şiirleri

Ostroumov'un 1907 yılında Taşkent'te yayımladığı Mahtumkulu'nun Şiirlerini ihtiva eden bu yayını, Şairin Şiirleri bakımından çok önemlidir. Çünkü Şairin Şiirlerinin aidiyeti konusunda Őüphelerin kalkmasına ve kesinleşmesine olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu öneme binaen Şairin Şiirlerinin göstergesini (O. / Ostroumov, S. / Samoyloviç, T. / Togan), günümüz Türkmençe adları ile zikretmeyi uyguna gördük:

O. 1. (Bir nan getirdi / S. 169, T. 255), O. 2. (DaŐlar bile / S. 113, T. 151), O. 3. (Köñül ýatmaz hiç / S. 3, T. 11), O. 4. (Ädejek sen / S. 196, T. 124), O. 5. (Gitdi bu raýa / S. 160, T. 152), O. 6. (BaŐ üstünde / S. 139, T. 153), O. 7. (Jan çykar / S. 17, T. 14), O. 8. (Bu işi / S. 177, T. 185), O. 9. (Harap eýlär / S. 20, T. 15), O. 10. (Bir beýan geler / S. 67, T. 16), O. 11. (Galar, ýaranlar / S. 27, T. 17), O. 12. (Köz bile / S. 156, T. 155), O. 13. (Gul bolgul / S. 137, T. 104), O. 14. (Baka-baka gider sen / S. 118, T. 125), O. 15. (Ykbal bolmady / S. 172, T. 187), O. 16. (Ýyglap geđer halyma / S. 157, T. 251), O. 17. (Biwepalardan / S. 133, T. 128), O. 18. (Ýar bizim sary / S. 173, T. 188), O. 19. (Söhbet ýagşydyr / S. 56, T. 23), O. 20. (Ýetmeýin galmaz / S. 72), O. 21. (Syr gider / S. 13, T. 36), O. 22. (Kär bile / S. 153, T. 160), O. 23. (Elde bary bolmasa / S. 150), O. 24. (Aý-Günüñiz batmaga / S. 151, T. 171), O. 25. (Bolar sen / S. 121, T. 126), O. 26. (Duz hem bolmasa / S. 149, T. 157), O. 27. (JoŐ gelse / S. 147, T. 173), O. 28. (Abat galsyn / S. 127, T. 144), O. 29. (Näge ýatyp sen / S. 120, T. 140), O. 30. (Jem bolup / S. 7, T. 7), O. 31. (Köýmän ýigide / S. 143, T. 9), O. 32. (Näbilsin / S. 128, T. 244), O. 33. (DaŐy syndyrar / S. 64, T. 230), O. 34. (Atamyñ / S. 91, T. 96), O. 35. (Bola-bola gider sen / S. 119, T. 139), O. 36. (Galyp men / S. 123, T. 147), O. 37. (Galandar bile / S. 155, T. 163), O. 38. (Guluñ boldum /

S. 104, T. 110), O. 39. (Ondadyr / S. 51, T. 33), O. 40. (Galmagaly neýlerem / S. 98, T. 112), O. 41. (Ölmesden burun / S. 126, T. 146), O. 42. (Şalyk bile / S. 114), O. 43. (Şondadyr / S. 53, T. 34), O. 44. (Galmaz-a / S. 2, T. 177), O. 45. (Repbim Jelil / S. 19, T. 216), O. 46. (Ussada belli / S. 178, T. 203), O. 47. (Joş bolmasyn / S. 129, T. 127), O. 48. (Mağşarnama / S. 45, T. 19), O. 49. (Dag saýar / S. 34, T. 27), O. 50. (Gahry gana / S. 159, T. 178), O. 51. (Joşa ýetdiň / S. 51, T. 98), O. 52. (Bady-sabany görsem / S. 96, T. 121), 53. (Utup durupdyr / S. 40, T. 45), O. 54. (Çilimkeş / S. 80, T. 91), O. 55. (Alydyr / S. 60, T. 143), O. 56. (Aty gerek / S. 86, T. 93), O. 57. (Iki dünýäniň soltany / S. 184, T. 260), O. 58. (Gitmezmiş / S. 82, T. 88), O. 59. (Näler boldy / S. 171, T. 206), O. 60. (Ýel bile / S. 3, T. 211), O. 61. (Eýýamy gördüm / S. 99, T. 113), O. 62. (Kefaret etdi / S. 165, T. 193), O. 63. (Aman heý / S. 191, T. 264), O. 64. (Wagyz / S. 12, T. 213), O. 65. (Bu derdi / S. 168, T. 254), O. 66. (Döker bolduk ýaşymyz / S. 75, T. 75), O. 67. (“Turgul” diýdiler / S. 31), O. 68. (Özi Behişdiň / S. 87, T. 99), O. 69. (Saçdy Muhammet / S. 11, T. 12), O. 70. (Söymüşem seni / S. 186, T. 184), O. 71. (Bagyşla bizi / S. 188, T. 204), O. 72. (Obany düzedir / S. 37, T.220), O. 73. (Jahan gördüm / S. 105, T. 238), O. 74. (Sataşdym / S. 102, T. 122), O. 75. (Ýarym, ýa Alla / S. 152, T. 250), O. 76. (Bitmek gerek / S. 84), O. 77. (Batdy, ýaranlar / S. 29, T. 43), O. 78. (Bilmezmiň / S. 92, T. 97), O. 79. (Pygan Eglenmez / S. 73, T. 80), O. 80. (Gökje kepderi / S. 179, T. 182), O. 81. (81. Ýeldim tut / S. 8, T. 212).

SONUÇ

Türkmen edebiyatı araştırmalarına önemli katkı sağlayan Ostroumov’un büyük Türkmen şairi Mahtumkulu ve onun şiirleri ile ilgili yaptığı çalışmalar ayrı bir değer olduğu görülmektedir. Aynı şekilde şairin yaşadığı yüzyıllar Türkmen edebiyatının sanat ve edebi açısından en parlak dönemi olduğunu da ortaya koymaktadır. Ostroumov’un “Mahtumkulu” adıyla eserinin neşri, XX. yüzyılda şairin şiirlerinin yayımlanma sürecini hızlandırmıştır. Aynı şekilde Ostroumov’un Mahtumkulu’nun şiirlerini ihtiva eden yayın, şairin şiirlerinin tespiti açısından değerli bir çalışmadır. Mahtumkulu’nun hayatı ve düşüncesini açıklamada, şiirlerinin ortaya çıkarılması ve tespiti son derece önemlidir. Türkmen edebî dilinin teşekkülünde ayrı bir yeri olan Mahtumkulu’nun şiirlerinin çeşitli yazmalarının bulunduğu Taşkent’te yayımlanmış olması ise eseri daha da kıymetli hale getirmektedir. Aynı şekilde bunlar, şairin büyüklüğünü göstermeye yönelik ve uluslararası şöhretini kanıtlayan yayınlardır. Ayrıca bu çalışmalar Mahtumkulu’nun Türkmen halklarının büyük şairi olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Aşirov, T. (2024a). Mahtumkulu Firakî'nin 300. yılı anısına. Bursa: Emin Yayınları.
- Aşirov, T. (2016). “Mahtumkulu’yu anlamak: A. Z. V. Togan örneği”. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5 (2), 661-673.
- Aşirov, T. (2024b). “Rusya İmparatorluğu döneminde Mahtumkulu çalışmaları: A. N. Samoyloviç örneği”, *Folklor Akademi Dergisi*, Doğumunun 300. Yılında Mahtumkulu Firaki ve Türkmen Edebiyatı, 7 (Özel Sayısı), 92-99.
- Aşirov, T.- Durdygylyjow, P. (2018). “Türkmen dili tarihi sürecini yansıtan Mahtumkulu divanı (“Kıssa-i Mahtumkulu” adlı divanın 1911 y. Taşkent taş basması bağlamında)”. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu. Afyonkarahisar 23-25 Kasım 2018. s. 1047-1053. Afyonkarahisar.
- Aşirov, T. (2020). “Belyayev, İ. A. (1915). Grammatika turkmenskogo yazıka. Ashabad: tipografiya İ.İ.Aleksandrova. 122. Sayfa.”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6 (1): 114-121.

- Divani hazreti Mahtumkulu. (1910). Buhara.
- Divani hazreti Mahtumkulu. (1914). (haz. G. Gürgenli). Buhara.
- Fayzrahmanov, L. M, (2008). “N. P. Ostroumov- missioner i islamoved”, İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta , 4 (1), 146-150.
- Meredov, A. (1960). “Magtymgulıñ golyazmalarıñ daşkent nusgaları”. Magtymguly (şahyryñ ömrüne we döredijiligine degişli makalalar ýgyndysy). Aşgabat., Türkmenistan döwlet neşirýaty, 1960.
- Ostroumov, N. P. (1907a). “Mahtum-Kuli: Turkmenskaya poema”. Türkistan Vilâyetiniñ Gazeti. № 15, 16, 23, 24, 26, 28, 29, 31, 32, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 46, 47.
- Ostroumov, N. P. (1907b). “Mahtum-Kuli”. 50. ekz. iz Turkestan tuzemnoy gazetı. Taşkent.
- Sağlam, S.-Kürenov, R. (2024). Adı destan olan şair Mahtumkulu hakkındaki rivayetler-görüşler-şairler. Ankara: EkoAvrasya Vakfı.
- Yazberdiyev, A. (2021). Gündogar metbeçiliginiñ ve köne Türkmen basma kitaplarınıñ taryhy. Aşgabat: Türkmen devlet neşirýat gullugı.